

SZEMLE

SZATMÁRI EMÍLIA
RÁCSOKNÉ FÜGEDI ZSÓFIA
SZŰCS MAJA
SZENTIMREI MÁRK
KERTINÉ RÓZSA ANIKÓ

Ukrajna, Kárpátalja, Huszt, Karpatszkoji Szicsi utca (Rákóczi út) a főtér felé nézve,
balra a református templom, jobbra a Szent Anna-templom. 1939.

Forrás: Fortepan. K.sz.: 93956

KUNT Gergely – L. BALOGH Béni –
SCHMIDT Anikó (szerk.):

Trianon arcai. Naplók, visszaemlékezések, levelek,
Libri Kiadó – Magyar Nemzeti Levéltár, 2018,
466 oldal

Szatmári Emília

„HOGY AKI OLVASSA, OKULJON BELŐLE”

A trianoni békediktátum aláírásának 100. évfordulójára megjelent kiadványok, alkotások közül egy különleges forrásgyűjteményre hívom fel az érdeklődő olvasó figyelmét. Nem mondható jellemzőnek, hogy az olvasók maguk vehetik kézbe a történelmi forrásokat, nem evidencia, hogy maguk olvashatják és értelmezhetik a kordokumentumokat, hogy maguk fedezhetik fel a szövegekben rejlő üzenetet, vagy maguk vonhatják le a tanulságokat. Az általános gyakorlat szerint mindezeket készen kapjuk a történelemkönyvekben, szakmunkákban.

A *Trianon arcai* című kötet abban sem tipikus, hogy a történelmi forrásoknak egy speciális csoportját, a személyes szövegeket gyűjtötte össze: magánlevelezéseket, visszaemlékezéseket, naplórészleteket. Aki kézbe veszi a könyvet, teljesen más szempontból tájékozódhat az impériumváltás időszakáról vagy a trianoni határokon túli és inneni történetekről, sorsokról, tragédiákról, nyomorúságokról, küzdelmekről, félelmekről, hitvallásokról, mint a köztörténelmi munkákat olvasva. Szembesülve a megélt történelemmel, arcuk lesz a levélíróknak, mozgóképpé állnak össze gondolatainkban utazásaik/meneküléseik, megelevenednek mozdulataik, halljuk párbeszédeiket, megérzünk valamit félelmeikből, rácsodálkozunk felismeréseikre, együtt érzünk a szükségben lévőkkel. Látjuk, amit ők láttak vagy láttatni kívántak, és feltétlenül jobban értjük őket. Történeteik, életük, sorsuk, arcuk egymástól is különbözők, ugyanis Trianonnak (is) számos arca van. Története van a közösségeknek: a falvaknak, városoknak, gyülekezeteknek, csa-

ládoknak. És arca van mindazoknak az embereknek, akik megélték, megszenvedték Trianon előzményeit és következményeit, akik megírták leveleiket, naplóikat, történeteiket. Olvasunk idősekről és fiatalokról, nőkről és férfiakról, arisztokrátákról és falusi szegényekről, hétköznapi emberekről és politikusokról, világiakról és egyháziakról, magyarokról és nemzetiségiokról. Egyszer sem a döntéshozókról, mindig a döntést megszenvedőkről.

Ugyanarról a kataklizmáról van szó tehát minden esetben, de más és más szempontból, más és más élethelyzetből felvillantva azt. Ezért minden forrás érdekes, izgalmas, újat mondó. A szerkesztők a szövegszerzők rövid életrajzával, a legszükségesebb kortörténeti adatokkal kiegészítették, és még érthetőbbé tették a gyűjteményt; tudományos igényességű munkát adtak kezünkbe.

Az egyik megrendítő történet számomra Tarczay Gizelláé, a zágrábi egyetem magyar–német szakán éppen diplomát szerző tehetséges egyetemistáé volt. Tudományos-szakmai tervei az impériumváltással kútba estek, egzisztenciális helyzete és családi-baráti kapcsolatai is bizonytalanná váltak. Kitűnő záróvizsgálója és elszállt reményei után mégsem maga miatt szomorkodott: „örüljek a magam sikerének, mikor a magyar címet gyilkos szerbek lábbal tapodják?” (64.) – jegyezte fel naplójában. Elengedte saját álmait: nem maradt a zágrábi egyetem magyar tanszékén, mert az hazaárulás lett volna, hanem inkább vidéki tanári állást keresett Magyarországon, hogy nagyobb hasznára legyen a hazájának. „Az én terveim virágos mezejét letarolta a háború. De hiszen ez nem fontos. A szörnyű az, hogy Magyarország elveszett” (53.) – írta. De nem volt helye a magyar közoktatásban sem, mert az illetékes miniszter szerint nem lehet magyar érzelmű az, aki Horvátországban született és nevelkedett. Így lett a tehetséges bölcsész-tanár – könyvelő, egész életében.

Megpróbáltatások egész sorát kellett megélnie és megszenvednie Czuczka Emma bánffyhunyadi fiatal református tanítónőnek is. Mivel megtagadta az esküt a román államra, eltiltották a tanítástól, s hogy megéljen, elhagyni kényszerült Erdélyt és idős édesanyját. Vagonlakó lett Komáromban: éhezett, fázott, nélkülözött, koldusnak érzete és szégyellte magát. Szenesvagonokból elhullott szenet gyűjtögetett vedrébe; rozoga vagonja beázott, mert a beüvegezett kocsik a versenylovaknak kellettek, nem egy menekült tanítónak. (224.) Életkörülményeit szelíden és türelemmel tudomásul vette; ahogyan írta: „nem kritizálok, nekem most minden nagyszerű, ami magyar” (240.)

A rendíthetetlenség élő példája volt Páldi Vilmos nyitrai tanító, vágssellyei kántor. A nyitrai római katolikus fiúiskola tanítójaként – ahol 1919. szeptember 1-től megtiltották a magyar szót tanórán, imádságban, énekben – követelte a magyar nyelvű oktatást és iskolát akkor is, amikor az új hatalom fegyveresei az utcán a magyarul beszélő diákokat megverték, a magyar tankönyveket szétépték. Amikor az általa szerkesztett magyar napilapot betiltották, magyar naptárt szerkesztett és terjesztett leleményesen 16.000 példányban. Az új tanév kezdetén útlevél híján átszökött a trianoni határon, hogy fiát beírassa a tatai főgimnáziumba. A nyár végi zivatarban sárosan, piszkosan, bőrig ázva, az erdő fától, bokraitól szétszaggatott ruhában, 39

fokos lázzal értek Budapestre, majd onnan tovább Tatára. A tanév végén hazatérő fiút letartóztatták és fogságba vetették, hogy más szülőkkel együtt Páldiékát is elriasz-
szak gyermekeik anyaországi iskoláztatásától, ők azonban egyik fiukat és lányukat a
következő tanév elején is átszöktették a határon. Páldi Vilmos két évig fizetés nélkül
tanított a nyitrai iskolában, majd felszólították, hogy kérje önkéntes nyugdíjazását
– megromlott egészségi állapotára hivatkozva –, ellenkező esetben ellátását drasztika-
nusan csökkentik. Orvosi vizsgálat nélkül, egy hónap alatt nyugdíjazták, 44 évesen
teljesen munkaképtelennek nyilvánították, noha egész életében néhány meghűlés ki-
vételével soha nem volt beteg. De ekkor sem adta fel! 1925 végén a vágsellyei katolika-
kus gyülekezet kántorának választotta, s ő elhatározta, hogy a magyar nemzethűséget
új helyén és feladatkörében is szolgálni fogja. Magyar énekkart szervezett, a Cecília
kórust, melynek működése – vallási közösség révén – hosszabb időn át biztosított-
nak látszott. Munkássága révén Vágsellyén három év alatt új orgonát és új karzatot
építettek. A kórus művészi igényességgel magyar énekeket énekelt. Ismertségüket és
népszerűségüket jól érzékelteti, hogy a kórus által előadott magyar dalokat, dalla-
mokat énekelték egyre többször az emberek családi rendezvényeken és az utcákon
is. Páldi Vilmos tizennégy éves kántori működése nyomán több száz magyar dalt és
éneket tanultak meg a vágsellyeiek. 1933-ban már a szlovák kormánylap írt a Cecília
kórusról és vezetőjéről, akit államfelforgatással vádoltak meg. Páldi akkor is megvédte
magát és az ügyet. 1937-ben házkutatás során lefoglalták az összes magyar kottáját,
magyar könyveit elkobozták és megsemmisítették, majd 1938-ban újabb házkutatást
kellott elszenvednie. Mindezek ellenére 1938-tól megkérdőjelezhetetlenül és lelkesen
készült a Felvidék anyaországához való visszatérésére: a kórus a *Magyar hiszekegyet*, a
*Himnusz*t és a *Szózatot* tanulta, gyakorolta. Naplója 1938. november 2-i bejegyzése
felemelő, katartikus. Csoda és mindenért elégtétel volt számára, hogy november 10-
én a vágsellyei templomban együtt énekelhették a *Hiszek egy Istenben*t.

Fekete Andor marosvásárhelyi ügyvéd élete és egzisztenciája is kettétört a ro-
mánok 1918-as bevonulásával. Az új román hatalom szinte azonnal hűségesküre
kötelezte az állami alkalmazottakat. Fekete Andor a legtöbb marosvásárhelyi ügy-
véddel együtt megtagadta az eskü letételét, és tiltakoztak az ügyvédi kamara román
hatóságoknak való átadása ellen. Fekete Andor, aki a marosvásárhelyi társadalmi és
kulturális élet meghatározó személyisége volt, vezetője lett a tiltakozóknak. Másnap
éjszaka álszakállt viselő, esőkabátos férfiak csengettek a lakásán, majd lovaskocsiba
kényszerítették, gumilepedőt dobtak a fejére és fojtogatni kezdték. Minden erejét
mefeszítve sikerült kiugrania a rohanó kocsiból; a gyilkossági kísérlet így megghiú-
sult. Ezt követően izgatás és a hűségeskü megtagadása vádjával letartóztatták. Később
többször is, noha ő „mindig a magyarságnak törvényileg és nemzetközileg biztosított
jogaihoz ragaszkodó állásponton” volt, ami „pedig nem ütközik törvénybe” (348.).

Plasztikus az a kolozsvári kép is, amikor a sétatéren levegőző és játszadozó két éves
kislányt, Bizony Ilonát, pesztonkájával együtt a katonai parancsnokságra kíséri egy
oláh katona, mert a kislány éppen fehér ruhában, piros mellényben, egy zöld ággal a
kezában „renitenskedik”. Ő a „tüntető, lázadó, rebellis magyar” (353.).

Íme néhány felvillantás a kötetben helyet kapott kilenc naplórészletből, tíz visszaemlékezés-töredékből és számos levélből. Csak néhány a trianoni arcok közül.

A forrásgyűjteményt barcasági csángók történetei zárják, utolsóként egy barca-újfalui hat elemit végzett parasztember, Jámbor János versei, aki saját élettörténete mellett a falu és az evangélikus gyülekezet rímekbe szedett krónikáját is megírta – nagy bölcsességekkel és erkölcsi alapvetésekkel teletűzdelve. Versei belső készletéből születtek, nem megrendelésre, nem önös célokból, hanem az utókor okulására; a történetírás célját és lényegét paraszti bölcsességgel és egyszerűséggel ragadta meg: „Mert még a síromban sem tudnék pihenni / Ha nem tudnám nektek tudtotokra adni. / Azért leírom az utókor részére, / Hogy aki olvassa, okuljon belőle.” (449.)

A *Trianon arcai* forrásgyűjtemény szerkesztőinek is ez lehetett a célja: olvassuk, ismerjük meg a múlt mikroszintű történeteit, és gondolkodjunk a magunkén, esetleg a következő generációkén is úgy, hogy okulunk, tanulunk az előtünk járóktól.

DR. SZATHMÁRY Béla:

*Református egyházjog, A Magyarországi
Református Egyház szervezete és működése,
Sárospatak, Hernád Kiadó, 2020*

Rácsokné
Fügedi Zsófia

JOGINTÉZMÉNYEK BEN KIFEJEZETT HIT

A szerző személye mindannyiunk előtt ismert, hiszen termékeny íróként, aktív oktatóként az egyházjog tudományos művelése mellett annak gyakorlati részében is évek óta helytáll egyházi bíróként. Közel ötven év szünetet tört meg az egyházjog tudományában, munkássága hiánypótló, elméleti és gyakorlati megalapozottságú.

Milyen nézőpontból lehet megközelíteni egy olyan hatalmas témát, mint a református egyházjog? Szathmáry professzor az előszóban maga ad választ: „az egyházjogot a látható, jogi szervezetségi formát öltő szervezetre koncentráltan vizsgálom”. Fontos megjegyezni, hogy még egy szűrőt alkalmaz a szerző, még hozzá a hatékonyság ismervét. Hangsúlyozza a komplex ismeretek fontosságát, hiszen a megfelelő működés teológiai, jogi és szervezéstudományi ismereteket is követel. Ennek tükrében könyve mély és átfogó ismereteket tartalmaz az egyházjog alapfogalmai, történeti áttekintés, a Magyarországi Református Egyház alkotmánya, az egyház szervezeti felépítése, a lelkészek jogállása, az egyház tisztségviselőinek választása, az egyházi törvénykezés fejezetcímek alá rendezve. A teológiai megalapozástól kezdve a katolikus, lutheri, kálvini megközelítéseket bemutatva, a társadalmi, történelmi, világpolitikai háttér felvázolásán keresztül jut el a magyarországi református egyházjog releváns fogalmainak, jogintézményeinek meghatározásához. Megvilágítja a fogalom tartalmi elemeinek formálódását, kialakulását, esetlegesen specifikusan hazai jelentésárnyalatát. Megadja továbbá azt a szükséges jogi keretet, amely nélkül jogszabályról, egyház által alkotott jogról

sem lehetséges beszélni. A jogszabály érvényessége, hatálya, kihirdetése, forrásai, a jogértelmezés fajtái megkerülhetetlen fogalmak.

A szerző érdeme, hogy nemcsak feltárja a jelenleg hatályos szabályozás anomáliáit, hanem megoldási javaslatokat is kínál. Vegyük például az egyháztagság kapcsán azt a hiányosságot, hogy a törvény nem egyértelműsíti, milyen aktust takar az a fordulat, hogy „magát reformátusnak vallja” (1994. évi II. törvény a Magyarországi Református Egyház alkotmányáról és kormányzatáról 22. § [1] bekezdés). Az egyháztagság és az egyházközségi tagság nem azonos fogalmak, célszerű lenne az egyháztagságot egyházközségi nyilvántartásba vételhez kötni, továbbá átgondolni az egyháztagsági fokozatokat. A törvény szövege alapján megkülönböztethető ugyanis teljes jogú, választójoggal rendelkező teljes jogú és nem teljes jogú egyháztag. Ez utóbbi, tehát a magát alaki kötöttségek nélkül reformátusnak valló, de nem konfirmált egyháztag úrvacsorai közösségben való részvételi kötelezettsége kérdéses. Amennyiben az egyháztagság meghatározása a már említett egyházközségi nyilvántartásba vételt és konfirmációs fogadalmat tartalmazná, úgy a jogi és nem jogi aggályok megszűnnének.

Hasonlóan tanulságos levezetés olvasható *A lelkészek szolgálatáról és jogállásáról szóló 2013. évi. I. törvény* által bevezetett „egyházi jogviszony” és „egyházi szolgálati jogviszony” fogalmak kapcsán. Az egyházi jogviszony a tágabb kategória, amely a törzskönyvi nyilvántartásba vétellel kezdődik. Egyházi szolgálati viszony pedig akkor keletkezik, ha az egyházi törvények szerinti formában (választás, kirendelés, kinevezés, megbízás) létrejön egy sajátos egyházi jogviszony. Egyházi jogviszony nélkül tulajdonképpen nem is jöhet létre a szolgálati jogviszony, ugyanakkor az egyházi jogviszony létezik a szolgálati viszony nélkül. Ezt a két elkülöníthető kategóriát mossa össze, teszi követhetlenné a lelkészi jelleg fogalmának bevezetése, amely szerint a felszentelést követően a lelkész lelkészi jellegűnek minősül addig, ameddig a 89.§ (1) bekezdésében meghatározott feltételek valamelyike be nem következik, vagy a lelkészi jelleg hatályban tartására előírt intézkedéseket el nem mulasztja. Ezzel kapcsolatosan jegyzi meg a szerző többek között azt, hogy a lelkész lemondással csak a szolgálati viszonyát szüntetheti meg, illetve ha lelkészi jogviszony lemondással nem szüntethető meg, akkor a lelkészi jelleg megszűntető ok tulajdonképpen be sem következhet.

A gondolkodásra, újragondolásra serkentő mivolta mellett a könyv remek gyakorlati útmutató, illetve egyfajta törvényt magyarázat, kommentár is. A gyakorló lelkész könnyen felfrissítheti, illetve aktualizálhatja tudását. Teológus hallgatók időnként úgy érzik, hogy amiben szerepel a jog kifejezés, az már túlmutat egy olyan határon, ahová nem jó merészkedni. Ez a könyv jól mutatja, hogy bár a határvonal létezik teológia és jog között, azonban az nem mindig olyan éles, mint amilyennek tűnik, vallva azt Kosutány Ignácczal együtt, hogy az egyház jog „jogintézményekben kifejezett hit” (20.). Elengedhetetlen a biblikus, hitelveken nyugvó alap, e nélkül nincs egyház jog. Azonban az is igaz, hogy a jogi logikát, a jog következetes érvrendszerét is alkalmaznia kell. A *Református egyház jog* teológusok és jogászok számára egyaránt alapos ismereteket nyújtó, élvezetes olvasmány.

Maarten J. AALDERS – PUSZTAI Gábor –
 RÉTHELYI Orsolya (szerk.):
*A gyermekvonatok. Élő híd Magyarország,
 Hollandia és Belgium között az első
 világháború után,*
 Budapest, L'Harmattan, 2020, 208 oldal,
 ISBN 978 963 414 584 4

Szűcs Maja

ÉLŐ HÍD

Száz évvel ezelőtt, 1920. február 8-án indult az első gyermekvonat Hollandiába, amely 600 lesoványodott magyar gyermeket szállított holland családokhoz, megerősödni. A 600 kiválasztott gyermeket még több mint 60.000 követte Hollandián kívül többek között Belgiumba, Svájcba és Angliába.

Ennek a nagyszabású segélyakciónak állít emléket *A gyermekvonatok. Élő híd Magyarország, Hollandia és Belgium között az első világháború után* című kötet, mely az Eötvös Loránd Tudományegyetem és a Debreceni Egyetem Néderlandisztika Tanszékének, a Kampeni Teológiai Egyetemnek (Theologische Universiteit Kampen – Neo-Calvinism Research Institute) valamint a Leuveni Egyetem Vallási, Kulturális, Társadalomtudományi Dokumentációs és Kutatóközpontjának (KADOC) kutatóiból álló *Migráció, kultúra és identitás* nemzetközi kutatócsoport tagjainak közös munkája.

A kötet megjelenését a 2018 novemberében, az ELTE Néderlandisztika Tanszékén megrendezésre került *Migráció, irodalom és identitás: A gyermekvonatok Magyarország, Hollandia és Flandria között a huszadik század első felében (Migratie, literatuur en identiteit: De kindertreinen tussen Hongarije, Nederland en Vlaanderen in de eerste helft van de 20ste eeuw)* című konferencia előzte meg, mely a kutatócsoport első közös rendezvényeként nem kisebb célt tűzött ki a csoport elé, mint egy közös fórum megteremtését a témával foglalkozó magyar, holland és belga szakértők számára.

A résztvevők mindemellett megfogalmazták, hogy a legfrissebb kutatási eredményeket egy szélesebb közönség számára is elérhetővé kívánják tenni. Erre jelent kiváló alkalmat e kötet megjelenése, melynek tíz tanulmányát az alábbiakban ismertetjük.

A kötet *Száz évvel ezelőtt. Nemzetközi megvilágításban a Magyarországot, Hollandiát és Belgiumot összekötő gyermekvonatokról* című bevezető tanulmányában Maarten J. Aalders, Pusztai Gábor és Réthelyi Orsolya összegzi, milyen politikai és társadalmi helyzet szolgált keretül az 1920 és 1930 közt lezajló gyermeksegítő utaknak, miben rejlik a *Migráció, kultúra és identitás* kutatócsoport munkájának újdonsága, s a csoport milyen alapokra építkezve próbálja feltárni a magyarokat, hollandokat és belgákat összekötő „közös örökséget”.

Maarten J. Aalders holland református lelkész, egyháztörténész, a holland–magyar protestáns kapcsolatok két világháború közti időszakának kutatója *Magyarország barátai. Henriëtte Kuypert (1870–1933) és Jan Clinge Fledderust (1870–1946)* című cikkében Henriëtte Kuypert, Abraham Kuypert holland miniszterelnök lányának és Jan Clinge Fledderust budapesti holland főkonzulnak, a holland gyermekakció két kulcsfigurájának életútját mutatja be. Az életrajzi ismertetőn felül megdudhatjuk, hogy e két fontos személy hogyan került kapcsolatba Magyarországgal, és milyen érzések fűzték őket a háború által meggyötört országhoz, valamint hogy milyen módon indították el az éhező magyar gyerekek megsegítésére szervezett akciót.

Aalders *A Hollandiába tartó gyermekvonatok (1919–1930)* című tanulmánya a holland Központi Bizottság a Rászoruló Magyar Gyermekéért és részben a Római Katolikus Bizottság szemszögéből mutatja be a küldő és fogadó családok toborzásának mikéntjét, a vallás szerepét, a nyelvi akadályok sikeres leküzdésének, valamint a kulturális és nyelvi kapcsolatok fenntartásának módját. Mindemellett információval szolgál a gyermekakciót követő „gyermekvonat-turizmusról”, a fogadó szülők magyarországi útjairól, illetve az akció megszüntetésének lehetséges okairól is. A tanulmányt a segélyakció értékelése zárja.

Hajtó Vera társadalomtörténész *A belgák és a magyar gyermekek. Gyermekmentő akciók (1923–1927)* című munkájában arra keresi a választ, hogyan és miért kapcsolódott be Belgium a magyar gyermekek segítő programba. Kik és hogyan szervezték meg a gyermekek kiutazását, milyen társadalmi és politikai légkör járult hozzá az akció sikeréhez, s mik voltak annak fő jellemzői? Az elemzést és bemutatást a programban részt vevő „kis magyarok” visszaemlékezései teszik érzékletesebbé.

Réthelyi Orsolya néderlandista és történész, az Eötvös Loránd Tudományegyetem Néderlandisztika Tanszékének vezetője *Az új rokonság. A gyermekvonatok a kora '20-as évek magyar kultúrájában* című tanulmányban 1920–1925 közötti újságcikkek, rendezvények, versek, írások, képi és tárgyi források vizsgálatával, a bennük használt képek és metaforák elemzésével próbálja feltárni a holland és magyar nép közt kezdődő új rokonságérzetet, amelyet a gyermekek kiutazása által generált érzelmi és kulturális közeledés szült, s mely napjainkban, többek között a gyermekvonatokról szóló kutatásoknak köszönhetően, újjászületőben van.

A belga író, Rudi Hermans (1953) négy irodalmi önéletrajzi kisregényében magyar származású édesanyjának Belgiumba kerülését s gyermekeire átörököített traumáit dolgozta fel. Gera Judit, az Eötvös Loránd Tudományegyetem professzor emeritusa *Postmemory és kulturális emlékezet mint a tények és a fikció kötőelemei Rudi Hermans műveiben* című tanulmányában ezeken a kisregényeken keresztül elemzi a nyaraltatási akció témáját. Kutatása tágabb értelemben kiterjed a történelmi tények irodalomra tett hatására, s az önéletrajz szépirodalmi reprezentációjának jelenségére is.

Bozzay Réka, a Debreceni Egyetem Néderlandisztika tanszékének adjunktusa *A gyermekmentő akció debreceni díszdoktorai 1925-ben* című tanulmányában Carl Irlet (1879–1953) berni lelkész és Willem Carel Adrien van Vredenburg (1866–1948) holland báró, a svájci és a holland gyermeküdtetés két kiemelkedő alakjának díszdoktorrá avatását tárja fel. Az életrajzi ismertetőn felül körbejárja, hogyan és miként került sor a honoris causa doktori címek átadására, s maradt-e a későbbiekben kapcsolat a kitüntetettek és Debrecen egyeteme között.

Nagy Roland, az Eötvös Loránd Tudományegyetem Néderlandisztika Tanszékének adjunktusa *Szavakat a tettek mellé! A holland-magyar kapcsolatok néhány nyelvészeti vonatkozása a gyermekmentő akciók idejéből* című munkájában azt vizsgálja, hogy a magyarokat érintő és a holland sajtóban is megjelenő történelmi események milyen hatással voltak a holland szókincsre, azon belül is a Magyarországot és a magyarokat a semlegetől eltérően jelölő „Hongarijen”, valamint „Magyaar” alakok és azok származékainak használatára, konnotatív jelentésükre. Nagy Roland kutatásához mind kvalitatív, mind kvantitatív eszközöket is felhasznált.

Pusztai Gábor, a Debreceni Egyetem Néderlandisztika Tanszékének tanszékvezető docense a *Gyermekmentő akciók a második világháború után Magyarországon* című tanulmányban a II. világháborút követő gyermeküdtetési akciókkal foglalkozik. A többek között svájci, francia, dán és holland kezdeményezések ismertetése mellett azt elemzi, hogy ezeket az akciókat hogyan használták fel a magyar baloldali és konzervatív pártok a politikai küzdelemben, valamint hogy a Magyar Kommunista Párt a hatalom megszerzésével párhuzamosan hogyan lehetetlenítette el a gyermekvonat-akciókat, politikai ellenfeleit és az egyházakat.

Roeland Hermans, a Leuveni Egyetem Vallási, Kulturális, Társadalomtudományi Dokumentációs és Kutatási Központjának (KADOC) munkatársa a kötet *Közös múltunk, közös örökségünk. A belga-magyar gyermekakciók* című záró cikkében azt fejtegeti, hogyan merülhettek feledésbe a belga gyermekvonatok a korabeli hatalmas érdeklődés és siker ellenére. Tanulmányában rámutat, hogyan lehet újra felfedezni a két országot összekötő jótekonysági akciókat, „közös örökségünket,” s előrevetíti, hogy *A „kis magyarok”. Belga-magyar gyermekmentő akciók* című kiállítás példáját és tapasztalatait alapul véve hogyan indulhat el a két ország „közös történelmének” feltárása, értelmezése és megértése.

Erdély, Magyarberkesz, a falu látképe, jobbra a református templom. 1929.
Forrás: Fortepan. K.sz.: 75835

HOPPÁL Mihály és D. MOLNÁR István (szerk.):
Egy gimnáziumi osztály, Sárospatak, 1956–1960 – A találkozó etnográfija,
 Budapest, 2019

Szentimrei Márk

AZ ISKOLAPAD ÖRÖKSÉGÉVEL AZ ISKOLÁN KÍVÜLI VILÁGBAN

Évezredek óta kedvelt tevékenysége az emberiség egy maroknyi részének a múlt megörökítése az utókor számára. Levelek, visszaemlékezések, tényfeltáró kutatások letisztultnak vélt következtetései, összefoglaló munkák és még rengeteg más műfaj – stílus – állt és áll rendelkezésére mindazoknak, akik úgy döntenek, hogy a múlt egy kisebb vagy nagyobb szeletét próbálják megörökíteni maguk és mások számára.

Ebben a szövevényes és roppant gazdag munkafolyamatban mindig is érdekes vállalkozásnak bizonyult, amikor egy közösség próbálta összegezni a saját történetét. Amikor egy jól körülhatárolható csoport majdnem minden tagja történeti és irodalmi nyomot hagyott azzal kapcsolatban, amit ők maguk együtt éltek meg adott időszakban és adott helyen. Egy ilyesfajta kísérletnek az írott anyagát tarthatja az olvasó a kezében akkor, amikor a Hoppál Mihály és D. Molnár István szerkesztésében megjelent *Egy gimnáziumi osztály, Sárospatak, 1956–1960* címet viselő könyvhöz hozzájut. A két szerkesztő neve már önmagában véve garancia, hogy színvonalas és magával ragadó gondolatok sora követi egymást.

A könyv körülbelül két tucat fiúnak – majd férfinak és családjának – az élettörténetébe enged némi bepillantást, akik egy és ugyanazon osztályba jártak négy – vagy kevesebb – éven keresztül mint sárospataki diákok. A könyv konkrét műfaja etnográfiai leírás; személyes emlékeket idéz fel úgy, hogy alapvetően az adatközlő személyisége helyeződik előtérbe.

A história 1960 májusában veszi kezdetét, az utolsó fizikaórán, ahol Urbán Barnabás tanár a végzős osztály minden egyes tagját megkérdezi, hogy ki hová jelentkezett, és hogyan

képzeli el a jövőjét, majd a negyedikes fiúk külön-külön válaszbba öntik gondolataikat, terveiket. Erről az óráról hangfelvétel készül. Amikor a hatvan esztendővel ezelőtti beszélgetést olvassuk, akkor egy olyan világ tárul elénk, amely világ már megszűnt létezni – nem csak Sárospatakon. Urbán Barna méltósággteljesen, a tanári szerepből egy pillanatra sem kizökkenve, mégis személyes közvetlenséggel, felelősségteljes őszinteséggel kérdez, majd a diákok válaszát ugyanígy nyugtázza. Tanár és diák, mester és tanítvány cserélnek gondolatokat egymással, és micsoda stílusban! Aztán az is magával ragadó, hogy a diákok mennyire reálsan állnak arccal a jövő felé: képességeiknek megfelelően igyekeztek egyetemet, főiskolát választani, de teljes természetességgel készülnek fel arra is, hogy ha nem sikerül a felvételi, akkor egy-két évig kétkezi munkát végeznek majd – többük esetében így is lett. 1960-ban, az ország egyik legjobb iskolájának érettségi előtt álló diákjai nem ijednek meg a fizikai munka lehetőségétől sem, mert hát az életnek mennie kell tovább akkor is, ha...

A következő fejezetre lapozva hirtelen 25 esztendőt ugrunk előre az időben, és máris 1985 augusztusának érettségi találkozásánál találjuk magunkat. A diákokból felnőttek lettek. Már mindegyikőjük elkezdte járni a maga útját, sőt egy bizonyos távot meg is tettek ezeken az életutakon. Vannak, akik tékozlói fiúi irányt vettek, míg mások gördülékenyebben haladtak abba az irányba, amelyet negyed századdal korábban megálmodtak maguknak. Magával ragadó olvasni a lejegyzett beszélgetésben, hogy ki hogyan értékelte a Patakon eltöltött éveket. 25 év távlatából a legtöbben már azt is látják Patakból, amit 17-18 évesen még nem vettek észre.

1990. Noha a következő érettségi találkozóig csak öt év telt el, ez már mégis egy egészen másik világ: a beszélgetésekben rengeteg szó esik a politikáról, a rendszer-váltásról, az ország helyzetéről, lehetséges jövőjéről. Amennyire kivehető, a hangulat inkább nyomasztó, mintsem reménnyel teljes. Egy csepp a tengerből, minden benne van az itt elhangzottakban, amit egykor az ország átélt.

Ezt követi a könyvben néhány életút-beszámoló, amelyekben egy-egy volt diák a padtól az érett felnőtt létig bejárt évtizedekről mesél – zömmel figyelembe véve az interjú során használt megadott kérdéseket. Az olvasó ilyenkor néhány pillanatra bezárja a könyvet, hogy a fedőlapon lévő, 1957 tavaszán készült osztályképen pihentesse meg tekintetét és gondolatait. Ezen a képen egy sor fiú áll a széphalmi Kazinczy Mauzózeum előtt akkori osztályfőnökükkel. Tizenéves fiatalok, akik akkor még mit sem sejtettek azzal kapcsolatban, hogy mi lesz velük. Aztán újra kinyitjuk a könyvet, és a szemünk elé tárul a valóság.

Ennek a kötetnek az olvasása közben az a legszebb, hogy miközben az olvasó a számára teljesen idegen emberek múltjában elmélyed, aközben elkezd magában a saját élettörténetét feleleveníteni. Visszaemlékszik az egykori iskolástársakra, tanárookra, diákkori álmokra és szerelmekre, és megpróbálja levonni a nagy következtetést: mi lett belőlem, mi lett belőlünk. Jómagam is így tettem, sőt még a régi gimnazista éveimet megörökítő fényképeket is előkerestem. Végigpásztáztam osztályképünkön az ismerős arcokat, és egyszerűen szinte minden az eszembe jutott. Minden, ami akkor és azóta történt.

Talán érdemes lenne minden középiskolás osztálynak, illetve egyetemi évfolyamnak belevágnia egy ilyen munkába, hogy szubjektív módon az utókorra hagyományozzák saját múltjukban megélt történeteiket. Gyanítom, hogy visszaemlékezéseik legalább olyan értékű történeti forrással bírnának majd, mint a hivatalos krónikások által ránk hagyott vélt vagy valós igazság.

Románia, Erdély, Dés, református templom. 1940.
Forrás: Fortepan. K.sz.: 76939

Kertiné
Rózsa Anikó

VALÓSÁG, FIKCIÓ ÉS TORZÍTÁS A KÉT PÁPA (2019) CÍMŰ FILMBEN*

* Szemináriumi dolgozat a 2019/2020. tanév tavaszi szemeszterében meghirdetett ugyanilyen című szabadon választható kurzushoz.

A film tartalmáról

A film Assisi Szent Ferencről szóló történettel kezdődik, amelyet egy narrátor olvas fel. Ennek a történetnek csúcspontja, amikor Jézus elhívja Assisi Ferencet: „Építsd újra az egyházamat!” Ez nyilvánvaló utalás Ferenc pápa elhívásának isteni voltára, ugyanakkor megbízatásának egyértelmű kijelölése is. Eközben argentin szegénynegyedeket látunk, ahol gyerekek játszanak.

A következő jelenet: II. János Pál pápa meghalt, a püspökök a pápaválasztásra gyülekeznek. Bergoglio bíboros a mosdóban ABBA-t füttyörészik. Ez rögtön egy olyan momentum, amely közel hozza a nézőkhöz a rendkívül ünnepélyes, piros-fehérbe öltözött egyházi méltóságokat. Belehallgathatunk a bíborosok beszélgetéseibe, amelyekből megtudjuk, hogy Ratzinger a konzervatív, míg Bergoglio a reform irányzatot képviseli. Már ekkor többen Ratzingert tekintették II. János Pál utódjának. A választási ceremóniába is betekintést nyerhetünk: hallhatjuk a püspökök imáját, mielőtt bedobják szavazataikat a gyűjtődobozba, láthatjuk, ahogy piros cénára fűzik a szavazócédulákat, és tanúi lehetünk, hogyan száll fel a fekete, majd a fehér füst a Sixtus-kápolna kéményéből. A pápaválasztást Ratzinger nyeri, aki XVI. Benedek néven lesz pápa, de már ezen a választáson Bergoglio bíboros is kap negyven szavazatot. Bergoglio visszatér Argentínába, egy plébánián szándékozik dolgozni, le akar mondani bíborosi rangjáról és érseki hivataláról.

A következő jelenet Argentínában játszódik. Bergoglio közvetlen stílusban egy utcai áruossal évődik, majd visszaindul a Vatikánba, hogy lemondó levelét aláírassa a pápával. Ezzel egyidőben a pápa épp meghívót küld számára.

A film innentől a két pápa találkozásjáról szól. A történet fikció: Bergoglio bíboros és Benedek pápa nem találkoztak 2012-ben.¹

Először a pápa Castel Gandolfo-i nyári rezidenciáján, majd a Vatikánban látjuk XVI. Benedek pápát és Bergoglio bíborost. A pápa nem fogadja el a bíboros lemondását. A sodró lendületű akciófilmekhez szokott elménknek fel sem tűnik, hogy hosszú ideje két lassan mozgó, hajlott korú embert látunk a képernyőn, mert teljesen leköti figyelmünket a két magas egyházi tisztséget betöltő, kétséget kizáróan hívő ember eltérő temperamentumából, eltérő kegyességéből adódó vita: gyors pengeváltásaik, frappáns érveléseik, élcelődő megjegyzéseik, itt-ott megcsillanó humoruk. Szinte észrevétlenül vezetnek át a párbeszéd meggyőző beszélgetésbe. Ezek az érzelmi hullámzások tartják fenn a feszültséget, ami csak fokozódik, amikor XVI. Benedek megosztja Bergoglióval lemondási szándékát. Itt egy pillanatra fellángol az olasz származású bíboros heves temperamentuma, ahogy tiltakozik, hogy aztán egy másik helyszínen – a Vatikánban – egy még bensőségesebb formában, kölcsönös gyónásban, bűnvallásban folytatódjon a párbeszéd. Mivel a valóságban sohasem történt meg a találkozó, Bergoglio bíboros nem ellenezhette Benedek pápa lemondását.

Bergoglio szerepének bemutatása az argentin katonai junta uralma idején hitelesnek tűnik. Córdobai „száműzetése” is igaz.

A régmúlt idők, bukások, tévedések, a lelki megújulás és megbékélés felelevenítése után kicsit gyorsabban haladnak az események. Bergoglio visszautazik Argentínába, a pápa bejelenti lemondását, majd újra a pápaválasztás eseményeit látjuk. Nem meglepő, hogy Bergoglio lesz az új pápa, és már nem esik le az állunk, csak elmosolyodunk, amikor „nincs több farsang” megjegyzéssel udvariasan, de határozottan visszautasítja az ünnepi viseletet, amikor hagyomány szerint bemutatják a Szent Péter téren.

Ezután néhány jelenet következik Ferenc pápa utazásaiból, és néhány hitvallás-szerű gondolat beszédeiből, eredeti dokumentumfilm-részletek bevágásával. Végül egy rövid időre láthatjuk a két pápát, majd közös focimeccs nézéssel zárul a film: Argentína–Németország vébédöntőt néznek. Szinte hihetetlen, de igaz, hogy a két pápa szülőhazájának csapatai játszották a döntőt a futball-világbajnokságon, de az, hogy együtt nézték volna, ismét csak fikció.

A Fernando Meirelles rendezte angol–olasz–argentín–amerikai film témaválasztásánál fogva nyilvánvalóan rétegfilm. Számos valós elemet tartalmaz, sőt néhány dokumentumfilm-részletet is (az argentin junta műveletei, a pápa utazásai), összességében mégis egy nagyjátékfilm, amely sok helyen alárendeli a történeti hűséget a szórakoztatásnak és a figyelemfelkeltésnek.

A két főszereplőről

A két főszereplő, Sir Anthony Hopkins és Jonathan Pryce kitűnően alakítja az eltérő

¹ KORONKAI Zoltán SJ: Igazságot Benedeknek! Magyar jezsuita *A két pápa* című film torzításairól és a valóságról, *valaszonline.hu*, 2020. 01. 06. URL: <https://www.valaszonline.hu/2020/01/16/ket-pa-pa-ferenc-benedek-film-valosag-koronkai/> Utolsó letöltés: 2020. 05. 13.

kultúrájú, eltérő mentalitású, de mélyen hívő, saját szolgálatában elkötelezett két idős embert, katolikus papot, egyházi vezetőt.

A film kerettörténete, a két pápa találkozása – amint korábban már említettem – fikció, Benedek pápa és Bergoglio bíboros nem találkoztak 2012-ben, így a filmen végigvonuló viták és párbeszédék is kitalált jelenetek, inkább a katolikus egyházon belüli nézeteltéréseket, sőt néhol talán az egyház felé megfogalmazott külső kritikát tükrözik, mintsem a két pápa személyes konfliktusát.

A film dramaturgiája két hasonlóan mély hitű, de teljesen eltérő személyiségű ember találkozására, temperamentumuknak, eltérő kegyességüknek kisarkítására, az ebből adódó konfliktusoknak bemutatására épül – hol humorosan, hol mély érzelmek ábrázolásával. A latinos nyitottság, közvetlenség és a német tartózkodó magatartás sztereotípiájára is épül a két főszereplő filmben megformált személyisége. Különösen Bergoglio esetén igyekszik hangsúlyozni a humorát, és azt, hogy mennyire a mai világban él. Ilyen jelenetek például, amikor ABBA-t dúdol a mosdóban, ahogy évődik a bélyegárussal, vagy ahogy megszólítja a kertészt a Vatikánban, és pillanatok alatt talál közös témát vele. Az, hogy szereti a focit, hogy állítólag rendszeresen tangózik, hogy busszal megy a pápai találkozóra, olyan szokások, amelyek közelebb hozhatják a hétköznapi emberekhez a klérus tagjait. Egy kicsit reklám is ez a katolikus papságnak, az egyháznak.

Ezzel szemben a konzervatív, mára anakronisztikusnak tűnő egyházat Benedek testesíti meg a filmben. (Ennek valóságtartalmára később kitérek) Erre utal például a pápa hosszas, hagyományos, ceremoniális öltözködése, aki bíborosaitól is elvárja, hogy bíborosi ruhában jelenjenek meg előtte. Egyre csak az egyház állandóságát hajtogatja érvként Bergoglio újítási, változtatási elképzeléseivel szemben.

Ráadásul itt van egy teológiai csúsztatás is. A film készítői összemosák az egyház változtathatatlanágát Isten változatlanágával. Nem tudom elképzelni, hogy egy pap – jelen esetben Bergoglio – ilyet mondana, hogy Isten változik. A forma változik – vagy annak kellene változnia – a tartalom örök és szent.

A konzervatív és liberális nézetek ütköztetésének egy másik példája a falak szerepéről folytatott beszélgetésük. Bergoglio szerint le kell bontani a falakat, míg Benedek pápa szerint a falak azért, hogy kijelöljék a határokat, biztonságot adnak az embereknek. Nevelépszichológiából tudjuk, hogy valóban biztonságot jelent a gyerekeknek a határok kijelölése, s bár ugyanerről beszél Benedek pápa is az egyház összefüggésében, ebben a jelentben mégis a konzervativizmust hangsúlyozza ez a teória.

Bergoglio folyamatosan, szinte mindenben – a maximális tisztelet megadása mellett – ellentmond Benedeknek. A nézeteknek ez a folyamatos ütköztetése viszi előre a filmet, ez tartja fenn a nézők érdeklődését.

A katolikus egyház előtt álló kérdések a két főszereplő párbeszédében

A két katolikus vezető találkozásain az egyházat feszítő szinte valamennyi kérdés legalább említés szintjén szóba kerül. Üresek a templomok, csökken a hívek száma. Égető kérdés például a válaszok engedélyezése (a katolikus egyházban a házasság szentség), a

születésszabályozás. Kell-e latinul misézni? Ministrálhatnak-e lányok? Szükséges-e a papoknak a cölibátus? Nem kerülheti ki a film a pedofiliabotrányokkal kapcsolatos kérdéseket sem, hiszen súlyos etikai és büntetőjogi vonatkozásuk van, óriási a sajtó-érdeklődés, nagyon sok hívőt és nem hívőt is foglalkoztat a téma. Itt Benedek pápa kimondatlanul is mintha az eltussolás mellett foglalna állást, miközben Bergoglio hevesen amellett érvel, hogy nem elég, amit az egyház tesz, hiszen a gyónás nem segít az áldozatokon, a bűnt kezelni kell, a megbocsátás nem elég.

Koronkai Zoltán jezsuita szerzetes *Igazságot Benedeknek!* című írásában határozottan tagadja ezt a felállást: „Visszaélési ügyekben a zéró toleranciát Benedek pápa hirdette meg, és személyesen is találkozott sok áldozattal. Soha annyi papot nem mentettek fel még hivatalából visszaélési okok miatt, mint az ő idején (több, mint 400 főt).”² Bár azt ő is elismeri, hogy nem tudunk semmit arról, hogy Ratzingernek, még bíborosként, milyen ismerete vagy felelőssége volt ezekben az ügyekben a botrány kirobbanása előtt. Koronkai torzításnak tartja úgy ábrázolni Benedeket, mint a visszaélések eltussolásának jelképét. Hivatkozik olyan egyházi méltóságokra is, akik szerint torz karikatúra Benedekről azt állítani, hogy zárt gondolkodású, a hagyományokhoz görcsösen ragaszkodó, merev egyházvezető lenne. Véleménye szerint az egyházfő egyáltalán nem a változatlanság prófétája.

Megfelel a valóságnak XVI. Benedek pápának a cölibátussal kapcsolatos – film-ben bemutatott – álláspontja is. *Bár* Bergogliót liberális reformernek állítja be a film, ebben a kérdésben ez nem helytálló. Saját szavaival élve: a cölibátust ajándéknak tekintette; s bár éppen az utóbbi hónapokban sokan várták tőle, hogy a világ távoli helyein, ahol nagy a paphiány, mint például a csendes-óceáni szigeteken, engedélyezi házasságok felszentelését,³ végül nem így történt.⁴ A választható cölibátust pedig teljesen elvetette.

Nagyon érdekes az a jelenet, amelyben Bergoglio kijelenti a pápának, úgy érzi magát, mint egy ügynök, aki az egyház lelki javait árulja az embereknek. Nem akar olyan árut eladni, amelyben nem hisz. Ez még akkor is megdöbbentő, ha tudjuk, hogy ezek a beszélgetések sohasem történtek meg. Kérdés: miért kell ilyen mondatot egy pap szájába adni, aki ráadásul magas egyházi tisztséget visel? Úgy érzem, az egyház felé kívülről megfogalmazott kritikát próbálták itt a film készítői felvillantani, a nem hívő közönség tetszését is megcélözva ezzel. A megfogalmazás mindazonáltal na-

² Uo.

³ P. VÉRTESALJAI László SJ – GEDŐ Ágnes: Ferenc pápa fedélzeti sajtókonferenciája: cölibátus, abortusz, visszaélések, migránsok, *vaticannews.va*, 2019. 01. 29. URL: <https://www.vaticannews.va/hu/papa/news/2019-01/ferenc-papa-panama-ivt-2019-sajtokonferencia.html> Utolsó letöltés: 2020. 05. 13.; Lásd még: Ferenc pápa a gender-elmélet ellen – a németországi „katolikusok” lázadnak, *szenkronaradio.com*, 2020. 02. 12. URL: <http://szenkronaradio.com/blog/2020/02/12/ferenc-papa-a-gender-elmélet-ellen-a-nemetorszagi-katolikusok-lazadnak/> Utolsó letöltés: 2020. 05. 13.

⁴ Lásd Ferenc pápa Querida Amazonia (Szeretett Amazónia) című levelét, GEDŐ Ágnes: Querida Amazonia: közzétették Ferenc pápa színódus utáni apostoli buzdítását, *vaticannews.va*, 2020. 02. 12. URL: <https://www.vaticannews.va/hu/papa/news/2020-02/querida-amazonia-ferenc-papa-szinodus-utani-buzditasa.html> Utolsó letöltés: 2020. 05.13.

gyon emlékeztet az 1980–90-es évek sikerzenekarának, a Genesisnek *Jesus, he knows me* című számára, amelyben TV-prédikátorokat parodizáltak ki. Ebben hangzik el ez a mondat: „Do you believe in God, 'cos that's what I'm selling”, ami nagyon rímel Bergoglio filmbeli kijelentésére. Erős túlzásnak tartanám a párhuzamot a kis szekták profitorientált prédikátorai és egy Bergoglio kaliberű katolikus pap között, de a nem vallásos, felszínes ismeretekkel rendelkező emberek fejében ezek könnyen összemósódhatnak. Sok nem hívő ember az egyházat a pénzszerzés egy formájának tartja. Egy erősen populáris kártyát játszanak ki ezzel a jelenettel a film készítői a nagyobb nézettségért. Nem ez a mai katolikus egyház problémája.

A filmzenéről

A film zenei anyagának megválasztása szokatlan. Ez is a mában élő egyház képét, a ma emberéhez közel álló klerikusok image-ét erősíti, és a nagyobb nézettség irányába mozdítja a filmet.

Néhány példa: a film elején a bíborosok rendkívül ünnepélyes, tiszteletet parancsoló bevonulása alatt az *Ora pro nobis* szól, amely rövid időn belül átmegegy az ABBA *Dancing Queen* slágerének instrumentális változatába. Debussy *Clair de lune*-je szól, amikor Bergoglio visszatér Ratzinger megválasztása után Argentínába, XVI. Benedeket pedig munka közben látjuk, ahogy iratokat ír alá. A szerelmi bánatot kifejező lírai dallam vajon a pápaválasztás eredménye feletti csalódásra utal?

Benedek – aki szeret zongorázni (ez igaz) – egy berlini kabarédallamot játszik Bergogliónak, de felhangzik a filmben két nagy sláger is: a *Bella ciao* és a *Besame mucho*. Az előbbi akkor, amikor váratlanul vissza kell térniük a Vatikánba, mert Benedek titkára bizalmas iratokat szivárogtatott ki (ez is igaz), ezért elbocsátották, sőt börtönbe is került – *Bella ciao*, azaz *Viszlát, Kedvesem!* Utóbbi a film végén, amikor néhány kocka erejéig látjuk a két pápa találkozását: amikor Ferenc pápa meglátogatja az emeritus pápát. Számomra meglehetősen bizarr, hogy az aláfestő zene a spanyol világszláger, amelynek jelentése „*Csókolj nagyon*”. Talán az alkotók úgy voltak ezzel, mint Benedek a latinnal és a bíborosokkal: a közönségnek csak egy töredéke fogja érteni...

Koronkai Zoltán jezsuita szerzetes korábban idézett *Igazságot Benedeknek!* című írásában a torzításai ellenére is pozitívnak ítéli meg a filmet. „A két főszereplő komolyan szereti az Egyházat, sajátos szemléletmódjuknak megfelelően igyekeznek hitelesen élni. Képviselek meggyőződésüket, ugyanakkor meg tudják hallgatni a másikat. Megértés és kölcsönös tisztelet születik közöttük. Vitatkoznak, de igazi testvériség köti össze őket. Mindketten hívő emberek, akik keresik Istent⁵ – írja.

A katolikus egyház két vezetőjéről filmet készíteni mindenképp nagy érdeklődésre számot tartó, de kényes téma. A két főszereplő briliánsan alakítja a két kiemelkedő, de egymástól teljesen különböző személyiséget. A film nem kerül meg a kényes témákat, bár amikor XVI. Benedek a pedofilbotrányokkal kapcsolatban gyón, nem

⁵ KORONKAI: i. m.

hallhatjuk, mit mond. A film összességében pozitív benyomást kelt Ferenc pápáról, hangsúlyozva közvetlenségét, a hétköznapi emberekhez közel álló szokásait, és utal liberális felfogására. Az, hogy a filmbéli Benedek pápa (Bergoglio hatására?) képes változni, megnyílni, őt is szimpatikussá teszi. A film nyilvánvalóan borotvaélen táncol azzal, hogy egyszerre igyekszik a katolikus egyháznak és a nagyközönségnek is megfelelni. *A két pápa* kritikai fogadtatása rendkívül jó volt. Mindazonáltal többször megnézve, a részletekre is odafigyelve nekem olyan érzésem volt, mintha kaptam volna egy gyönyörű virágcsokrot, amely elsőre lenyűgözött, de aztán megtaláltam a csomagolópapírban a gombostűket.